

LATVIJAS REPUBLIKAS TIESĪBSARGS

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010; tālr.: 67686768; fakss: 67244074; e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv

Atzinums pārbaudes lietā „Vai mācību grāmatu iegāde par skolēnu ģimeņu līdzekļiem ir pretrunā ar Latvijas Republikas Satversmes 112.pantā noteikto?”

<u>1.Tiesību uz bezmaksas izglītību normatīvais regulējums un saturs</u>	2
<u>2.Latvijas izglītības sistēmas vispārējais raksturojums</u>	4
<u>3.Izglītības finansēšanas metodes</u>	4
<u>3.1. Pirmsskolas izglītības finansēšana</u>	5
<u>3.2. Pamatizglītības un vidējās izglītības finansēšana</u>	5
<u>3.3. Profesionālās izglītības finansēšana</u>	5
<u>4.Finanšu līdzekļu nodrošinājums mācību līdzekļu iegādei</u>	6
<u>5.Pašvaldību atbalsts mācību materiālu iegādei</u>	7
<u>6.Ārvalstu pieredze</u>	8
<u>SECINĀJUMI</u>	9

Tiesībsargs 2008.gada 23.aprīlī pēc savas iniciatīvas ierosināja pārbaudes lietu, lai izvērtētu jautājumu: vai mācību grāmatu iegāde par skolēnu ģimeņu līdzekļiem ir pretrunā ar Latvijas Republikas Satversmes 112.pantā noteikto? Pārbaudes lieta ir pabeigta ar šo atzinumu, kurā ir sniegts vērtējums par mācību grāmatu iegādes par skolēnu ģimeņu līdzekļiem atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 112.pantam.

Mācību līdzekļu pielietošana ir izglītības procesa nodrošināšanas neatņemama sastāvdaļa. Atbilstoši Izglītības likuma 1.panta 12¹ termina skaidrojumam *mācību līdzekļi* ir izglītības programmu īstenošanai nepieciešamā literatūra, uzskates un tehniskie līdzekļi, materiāli un iekārtas.

Šī atzinuma ietvaros termiņš mācību līdzekļi tiks aplūkots šaurāk, ar to saprotot mācību literatūru – grāmatas.

Astoņpadsmitā UNESCO Ģenerālā Konferences rekomendācija attiecībā uz izglītību, kas vērsta uz starptautisko saprašanos, sadarbību un mieru, un izglītību, kas saistīta ar cilvēktiesībām un fundamentālajām brīvībām (1974) paziņo: “Vārds ‘izglītība’ apzīmē veselu sociālās dzīves procesu, kas ļauj indivīdiem un sociālajām grupām iemācīties attīstīt apzināti nacionālajās un starptautiskajās kopienās visas savas spējas, attieksmi, tieksmes un zināšanas. Šis process neaprobežojas ar kādām konkrētām aktivitātēm.” (1.(a) pants).

Valsts pienākums ir nodrošināt, lai izglītība būtu pieejama ikvienam. Pieejamībai ir jāatbilst šādiem kritērijiem:

Diskriminācijas aizliegums – izglītībai jābūt pieejamai visiem, it sevišķi visvairāk neaizsargātājām grupām, likumdošanā un praksē, bez diskriminācijas uz kādu no aizliegtajiem pamatiem.

Fiziskā pieejamība – izglītībai jābūt drošas fiziskās sasniedzamības attālumā, kas ļauj apmeklēt skolu saprātīgi ērtā ģeogrāfiskā vietā (piemēram, skolu pēc iespējas tuvāk dzīvesvietai) vai izmantojot modernās tehnoloģijas līdzekļus (piemēram, iespēju lietot tālmācības programmu).

Ekonomiskā pieejamība – izglītībai jābūt tādai, ko var atļauties ikviens. Valsts pienākums ir nodrošināt pamatizglītību bez maksas visiem. Starptautisko tiesību aspektā no valstīm tiek prasīts, lai tās pakāpeniski pāriet uz bezmaksas vidējo un augstāko izglītību.

1. Tiesību uz bezmaksas izglītību normatīvais regulējums un saturs

Tiesības uz izglītību ir noteiktas vairākos Latvijai saistošos starptautiskajos dokumentos – ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācijā (26.pantā), ANO Starptautiskajā paktā par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām (13.14.pantā), ANO Konvencijā par bērna tiesībām (28.pantā). Tāpat arī Latvijas Republikas Satversmes 112.pants nosaka, ka „*ikvienam ir tiesības uz izglītību. Valsts nodrošina iespēju bez maksas iegūt pamatizglītību un vidējo izglītību. Pamatizglītība ir obligāta.*”

ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 26.pantā pirmajā punktā ir teikts, ka „*katram cilvēkam ir tiesības uz izglītību. Izglītībai, vismaz sākumizglītībai un pamatizglītībai, ir jābūt bez maksas. Sākumizglītībai ir jābūt obligātai. Tehniskajai un profesionālajai izglītībai ir jābūt vispārpieejamai, un augstākai izglītībai jābūt vienlīdz pieejamai visiem, ņemot vērā katra spējas.*”

ANO Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 13.panta 2.punktā noteikts, ka „*pamatskolas izglītībai ir jābūt visiem obligātai un bezmaksas, savukārt visa veida vidējai izglītībai, to starpā tehniskai un vakara vidējai izglītībai, ir jābūt visiem pieejamai un sasniedzamai ar jebkuriem pieņemamiem līdzekļiem un it īpaši pakāpeniski ieviešot bezmaksas izglītību.*”

ANO Konvencijas par bērna tiesībām 28.pantā ir paredzēts, ka „*Dalībvalstis atzīst bērna tiesības uz izglītību, un nolūkā pakāpeniski panākt šo tiesību realizēšanu uz vienādu iespēju pamata tās konkrēti:*

- a) ievieš bezmaksas un obligātu pamatizglītību;*
- b) stimulē vidējās izglītības - tiklab vispārīgās, kā arī profesionālās - dažādu formu attīstību, nodrošina tās pieejamību visiem bērniem un veic tādas nepieciešamos pasākumus kā bezmaksas izglītības ieviešana un, ja nepieciešams, finansiālās palīdzības sniegšana;*
- c) nodrošina augstākās izglītības pieejamību visiem atbilstoši katra spējām, izmantojot visus nepieciešamos līdzekļus;*

d) nodrošina informācijas un materiālu pieejamību izglītības un profesionālās sagatavošanas jomā visiem bērniem;

e) veic pasākumus, lai sekmētu skolu regulāru apmeklēšanu un samazinātu to skolēnu skaitu, kuri atstāj skolu”.

Latvijas Republikas nacionālajos tiesību aktos nav skaidri formulēts tiesību uz bezmaksas izglītību saturs. Respektīvi, ir paredzētas tiesības uz bezmaksas izglītību, bet nav atrunāts, kas tieši šajās tiesībās ietilpst. Tiesību uz bezmaksas izglītību saturs iezīmējas, aplūkojot starptautiskajos dokumentos noteikto.

Jēdziena „bezmaksas izglītība” skaidrojumu ir sniegusi Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komiteja Vispārējos komentāros Nr.11 par rīcības plāniem pamatizglītības jomā - „šīs prasības jēga ir nepārprotama. Šīs tiesības ir skaidri noformulētas, lai nodrošinātu pamatizglītības pieejamību bez maksas no bērna, vecāka vai aizbildņa puses. Mācību maksa, ko uzliek valdība, vietējās pašvaldības vai skola, un citi tiešie maksājumi ir šķērslis šo tiesību realizācijā un var to apdraudēt. Šādas izmaksas nereti rada pretēju efektu. To likvidēšana ir tas elements, kuru ir jāsaskaņo nepieciešamajā pasākumu plānā. Netiešus izdevumus, kā obligātos vecāku maksājumus (kas nereti tiek dēvēti par labprātīgiem, kaut gan patiesībā tādi nav), vai prasība valkāt samērā dārgo skolas formu arī varētu attiecināt šajā kategorijā. Citi netiešie izdevumi varētu būt pieļaujami pie nosacījuma, ka katru atsevišķu gadījumu izskatīs Komiteja.”¹

Savukārt komentējot ANO Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 13.panta 2.punktu, Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komiteja 1999.gada divdesmit pirmajā sesijā ir norādījusi, ka valsts pienākums ir: „...nodrošināt aktīvu skolu tīkla izveidi, ieskaitot jaunu skolu celtniecību, izglītību programmu izstrādi, nodrošināšanu ar mācību līdzekļiem, skolotāju sagatavošanu un nodrošināšanu ar konkurētspējīgu atalgojumu konkrētajā valstī.”²

Tātad gan starptautiskajos dokumentos, gan Latvijas Republikas Satversmē ir paredzēta un noteikta valsts atbildība un pienākums nodrošināt indivīda iespējas saņemt *bezmaksas* izglītību. No augstāk minētā izriet, ka valsts pienākumos ietilpst arī nodrošināšana ar mācību grāmatām, kas nenoliedzami ir pieskaitāma pie nepieciešamajiem mācību materiāliem, bez kuriem ir neiespējami nodrošināt pilnvērtīgu mācību procesu.

Lai izvērtētu, vai Latvijā tiek ievērotas augstāk minētās tiesības, tas jāvērtē no izglītības sistēmas un tās finansēšanas aspekta.

¹ CESCR COMMITTEE ON ECONOMIC, SOCIAL AND CULTURAL RIGHTS Twentieth session Geneva, 26 April-14 May 1999, General Comment 11 (1999)

² CESCR COMMITTEE ON ECONOMIC, SOCIAL AND CULTURAL RIGHTS Twenty-first session 15 November-3 December 1999, General Comment No. 13

2. Latvijas izglītības sistēmas vispārējais raksturojums

Latvijas mācību iestādēs tiek nodrošināta izglītība vairākos līmeņos:

1) obligātā pirmsskolas izglītība - pirmsskolas izglītību Latvijā, tāpat kā obligāto pamatizglītību, piedāvā vispārējās izglītības iestādes. Pirmsskolas izglītības programmas apgūst bērni 5-6 gadu vecumā. Piecgadīgo un sešgadīgo bērnu sagatavošana pamatizglītības ieguves uzsākšanai ir obligāta. Pirmsskolas izglītību bērniem ar speciālajām vajadzībām īsteno speciālajās pirmsskolas izglītības iestādēs.

2) pamatizglītība - pamatizglītības programmas apguvi bērns parasti uzsāk tajā gadā, kurā viņam aprit pilni 7 gadi un ilgst līdz 16 gadu vecumam. Īpašos gadījumos pamatizglītības iegūšana var turpināties līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai. Pamatizglītība Latvijā ir obligāta, programmas ilgums ir 9 gadi. Pamatizglītības obligāto saturu nosaka valsts pamatizglītības standarts, kas ietver arī sākumskolu, jeb obligāto pirmsskolas izglītību.

3) vidējā izglītība - vidējās izglītības pakāpē ir divu veidu programmas: vispārējās vidējās un profesionālās vidējās izglītības programmas. Vispārējās vidējās izglītības programmas ir akadēmiski orientētas, to pamatuzdevums ir sagatavot tālākām studijām, bet profesionālās vidējās izglītības programmas ir vairāk orientētas uz profesionālās kvalifikācijas iegūvi, t.i., ieejai darba tirgū un/vai tālākizglītībai. Uzņemot izglītojamos vidējās pakāpes izglītības programmās, izglītības iestādes ir tiesīgas rīkot iestājpārbaudījumus atbilstoši pamatizglītības standartam, izņemot mācību priekšmetus, kuros izglītojamie saņēmuši pamatizglītības sertifikātu.

4) augstākā izglītība – pēc vidējās izglītības iegūšanas personai ir tiesības turpināt izglītību augstākās izglītības pakāpē, kur var apgūt akadēmiskās augstākās izglītības programmas vai profesionālās augstākās izglītības programmas.

Atbilstoši iepriekš minētajam, Latvijas valsts pašlaik bezmaksas garantē iegūt pamatskolas un vidējo izglītību, kas tiks aplūkota atzinuma nākamajās sadaļās.

3. Izglītības finansēšanas metodes

Lai izvērtētu mācību grāmatu finansēšanas pienākumu no valsts budžeta, iesākumā ir jāapskata šā brīža izglītības sistēmas finansēšanas sistēmu kopumā.

Obligātā pirmsskolas, pamatskolas un vidusskolas izglītības iegūšanas izmaksas valsts vai pašvaldību dibinātās iestādēs tiek segtas no valsts un pašvaldību budžeta. Valsts dibinātās izglītības iestādes tiek finansētas no valsts budžeta līdzekļiem saskaņā ar likumu par valsts budžetu attiecīgajam gadam, bet pašvaldību izglītības iestādes tiek finansētas no pašvaldību budžetiem. Privātas izglītības iestādes finansē to dibinātājs, bet valsts un pašvaldība piedalās tās finansēšanā, ja pamatizglītības vai vidējās izglītības programmas tiek īstenotas valsts valodā.

Atbilstoši normatīvo aktu regulējumam pašvaldībai ir pienākums savā administratīvajā teritorijā dzīvojošajiem bērniem nodrošināt iespēju iegūt pirmsskolas izglītību un pamatizglītību bērna dzīvesvietai tuvākajā mācību iestādē, kā arī nodrošināt jauniešiem iespēju iegūt vidējo izglītību. Pašvaldība atbilstoši Ministru kabineta noteiktajai kārtībai slēdz līgumus un piedalās to pašvaldību izglītības iestāžu uzturēšanas izdevumu finansēšanā, kuru pārziņā esošajās izglītības iestādēs mācās tās administratīvajā teritorijā dzīvojošie bērni. Gadījumos, kad skolēns pāriet uz citas pašvaldības izglītības iestādi, attiecīgās pašvaldības veic starpnorēķinus.

Valsts budžeta finansējums tiek piešķirts katru gadu un sadalīts pa Latvijas rajoniem. Nereti vienā rajonā ir vairākas pašvaldības. Gadījumos, kad skolēns pāriet uz citu pašvaldību rajona robežās, tad finansēšanas kārtībā nav izmaiņas. Bet, ja skolēns pārceļas uz citu rajonu, tas ietekmē finansu aprēķinus nākamajam gadam. Ja skolēns maina izglītības iestādi mācību gada vidū, tad attiecīgajā gadā netiek veiktas izmaiņas.

Izglītības iestādēm ir tiesības saņemt arī papildus līdzekļus, piemēram, ziedojumus un dāvinājumus, maksu par pakalpojumu sniegšanu.

3.1. Pirmsskolas izglītības finansēšana

Pirmsskolas izglītības iestādes ir pašvaldību pārziņā. Pašvaldības ir to dibinātājas, līdz ar to tās atbild par šo iestāžu finansēšanu (skolotāju algas, administratīvā un tehniskā personāla atalgojums, mācību materiāli, ēku uzturēšana un komunālie pakalpojumi u.c.). Valsts budžeta līdzekļi ir paredzēti to skolotāju algām, kas īsteno obligāto 5-6 gadīgo bērnu pirmsskolas izglītošanu.

3.2. Pamatizglītības un vidējās izglītības finansēšana

Vispārējās izglītības pamatskolas un vidusskolas arī ir pašvaldību pārziņā. Šo skolu pedagoģiskā personāla algām līdzekļi tiek iedalīti no valsts budžeta, bet uzturēšanas un komunālās izmaksas tiek segtas no pašvaldības budžeta. Valsts nodrošina visu nepieciešamo finansējumu tām skolām, kas paredzētas bērniem ar īpašām vajadzībām, internātskolām, sociālās korekcijas skolām un klasēm.

3.3. Profesionālās izglītības finansēšana

Valsts nodrošina finansējumu arodskolām un profesionālajām vidusskolām, kā arī neuniversitātes tipa augstākās profesionālās izglītības iestādēm. Tiek paredzēts, ka reģionālajai reformai noslēdzoties, valsts pārziņā esošās arodskolas nonāks pašvaldību pārziņā. Kamēr skolas ir valsts pārziņā, tās saņem līdzekļus no atbildīgajām ministrijām – Izglītības un zinātnes ministrijas, Kultūras ministrijas un Iekšlietu ministrijas.

4. Finanšu līdzekļu nodrošinājums mācību līdzekļu iegādei

Saskaņā ar Izglītības likuma 12.panta pirmo daļu maksu par pirmsskolas izglītības, pamatizglītības un vidējās izglītības ieguvi valsts vai pašvaldību dibinātā izglītības iestādē sedz no valsts budžeta vai pašvaldību budžetiem Ministru kabineta noteiktajā kārtībā. Privātā izglītības iestāde var noteikt maksu par izglītības ieguvi.

Lai arī mācību literatūra nenoliedzami ir viens no svarīgākajiem posmiem izglītības procesa nodrošināšanā, tomēr šā brīža prakse rāda, ka izglītojamie ar to netiek apgādāti pilnībā. Ne visas skolu bibliotēkas var nodrošināt savus skolniekus ar mācību grāmatām un citiem mācību procesā nepieciešamajiem līdzekļiem.

Skolu bibliotēkas tiek veidotas par naudu, ko šim nolūkam piešķir Izglītības un zinātnes ministrija, kā arī pašvaldības. Saskaņā ar Ministru kabineta 2001.gada 25.septembra noteikumu Nr.415 „Bibliotēku darbībai nepieciešamā finansējuma normatīvi” 1.punkta un 2.2.apakšpunkta prasībām „pamatizglītības, vispārējās vidējās izglītības un profesionālās izglītības iestāžu bibliotēkās (atbilstoši īstenojamai izglītības programmai) grāmatu un periodisko izdevumu iegādei no 2006.gada 1.janvāra ir noteikts finansēšanas normatīvs – ne mazāk kā septiņi lati uz vienu skolēnu un pedagoģu. Noteikumu izpildi nodrošina attiecīgās bibliotēkas dibinātājs”.

Kārtība, kādā tiek organizēta un finansēta mācību līdzekļu iegāde ir atrunāta Ministru kabineta 2001.gada 06.marta noteikumos Nr.97 „Kārtība, kādā valsts organizē un finansē mācību līdzekļu izdošanu un iegādi”. Minēto noteikumu 10.punkts nosaka, ka „mācību grāmatu iegādei nepieciešamo finansējumu pašvaldību dibinātajās iestādēs, kuras īsteno vispārējās pamatizglītības vai vispārējās vidējās izglītības programmas (izņemot visu tipu internātskolas, kurām līdzekļi mācību literatūras iegādei ir iekļauti ar likumu par valsts budžetu kārtējam gadam apstiprinātajā mērķdotācijā republikas pilsētu un rajonu pašvaldībām – pašvaldību speciālajām pirmsskolas iestādēm, internātskolām un sanatorijas tipa internātskolām, speciālajām internātskolām bērniem ar fiziskās un garīgās attīstības traucējumiem), IZM sadala rajonu un republikas pilsētu pašvaldību izglītības pārvaldēm atbilstoši likumā par valsts budžetu kārtējam gadam mācību literatūras iegādei iedalītajiem līdzekļiem, ņemot vērā skolēnu skaitu iepriekšējā gada 1.septembrī”.

Saskaņā ar valsts budžetu 2008.gadam finansējums uz vienu skolēnu mācību līdzekļu iegādei ir LVL 4,12. 2007.gadā šī summa bija LVL 3,87, bet 2006.gadā LVL 1,86. Jāatzīmē gan, ka šogad finansējums mācību līdzekļu iegādei uz vienu skolēnu nav palielināts. Valsts finansējuma vidējā skaitļa pieaugums ir skaidrojams ar skolēnu skaita samazināšanos.

Atlikušo starpību sedz pašvaldība no sava budžeta līdzekļiem, lai nodrošinātu noteikto finansēšanas normatīvu LVL 7,00 uz vienu skolēnu un pedagoģu.

Saskaņā ar Valsts kontroles veiktās izglītības sistēmas revīzijas datiem pašvaldību piešķirtais finansējuma apjoms grāmatu un periodisko izdevumu

iegādei starp pašvaldībām ir atšķirīgs. Tātad vecāku līdzfinansējums izglītības procesā katrā pašvaldībā var atšķirties, ņemot vērā to, kādas ir pašvaldības iespējas atvēlēt no sava budžeta naudas līdzekļus mācību grāmatu iegādei. Līdz ar to visās pašvaldībās nav pieejami līdzīgi apstākļi izglītības iegūšanai.¹

Valsts kontrole savā atzinumā arī norāda, ka 71% no revīzijas apjomā iekļautajām pašvaldībām 2006.gadā nebija nodrošinājušas Ministru kabineta 2001.gada 25.septembra noteikumu Nr.415 „Bibliotēku darbībai nepieciešamā finansējuma normatīvi” prasības attiecībā uz grāmatu un periodisko izdevumu iegādes normatīvu.²

Tomēr pie pozitīvajiem piemēriem var minēt, piemēram, Ventspils pašvaldību, kur saskaņā ar Izglītības pārvaldes sniegto informāciju jau kopš 1990.gada bērniem ir nodrošinātas bezmaksas mācību grāmatas. Savukārt, piemēram, Jūrmalas pašvaldībā saskaņā ar Jūrmalas pilsētas Izglītības pārvaldes sniegto informāciju 1.-4.klašu skolēni pilnībā tiek nodrošināti ar bezmaksas mācību grāmatām, 5.-9.klašu skolēni tiek nodrošināti ar bezmaksas grāmatām 97,7%, bet 10.-12.klašu skolēni tiek nodrošināti 83% apmērā ar bezmaksas grāmatām. Jūrmalas pilsētas pašvaldības piešķirtais finansējums mācību grāmatu iegādei 2008.gadā bija LVL 8 uz vienu skolēnu.

Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO) Bērna tiesību komiteja ir aicinājusi Latviju turpināt darbu pie bērnu situācijas uzlabošanas, ieskaitot sniegt finansiālo atbalstu ģimenēm, veselībai, izglītībai, kā arī bērnu tiesību uzraudzības mehānismiem.³ Nākamais nacionālais ziņojums par ANO Konvencijas par bērna tiesībām izpildi Latvijai būs jāsniedz 2009.gada maijā, kad no jauna tiks vērtēts padarītais bērnu tiesību jomā. Valstij ir jādara viss nepieciešamais, lai bērniem būtu pieejama bezmaksas izglītība, neatkarīgi no reģiona, kurā izglītība tiek iegūta.

Situācijās, kad pašvaldības nespēj nodrošināt skolēnus ar nepieciešamajām mācību grāmatām, skolēnu vecāki ir spiesti tās iegādāties par saviem personīgajiem līdzekļiem, un tādējādi tiek pārkāptas Latvijas Republikas Satversmes 112.pantā garantētās tiesības uz bezmaksas izglītību.

5. Pašvaldību atbalsts mācību materiālu iegādei

Valsts nav paredzējusi normatīvajos aktos sniegt palīdzību skolēnu vecākiem, piešķirot materiālu palīdzību mācību līdzekļu iegādei kā atsevišķu pabalsta veidu. Saskaņā ar Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 35.panta trešo daļu „pašvaldība ir tiesīga izmaksāt arī citus pabalstus, ja ir apmierināts pamatots pašvaldības trūcīgo iedzīvotāju pieprasījums pēc pabalsta

¹ Latvijas Republikas Valsts kontroles 16.11.2007.Revīzijas ziņojums Nr.5.1-2-59/2006

² turpat

³ ANO Bērnu tiesību komitejas, Četrdesmit otrās sesijas Noslēguma secinājumi:Latvija, CRC/C/LVA/CO/2 2006. gada 28. jūnijs.

garantētā minimālā ienākumu līmeņa nodrošināšanai". Ņemot vērā pašvaldībai noteiktās tiesības, vairums pašvaldību iekļauj savos saistošajos noteikumos iespēju saņemt materiālu palīdzību mācību līdzekļu iegādei. Šādu pabalstu var saņemt tie iedzīvotāji, kas atbilst pašvaldību saistošajos noteikumos izstrādātajām prasībām pabalsta saņemšanai.

Tātad tiem vecākiem, kuri nevar atļauties iegādāties nepieciešamos mācību materiālus saviem bērniem, tiek piedāvāta sociālo dienestu palīdzība. Tā, piemēram, saskaņā ar Liepājas izglītības pārvaldes sniegto informāciju, 2008./2009.mācību gadu uzsākot, Sociālā dienesta palīdzība mācību materiālu (grāmatu, burtnīcu, kancelejas preču u.t.t.) iegādei būs nepieciešama vairāk kā 2000 ģimenēm. Iedzīvotājiem ir iespējas vērsties vietējās pašvaldības sociālajā dienestā, lai saņemtu materiālu palīdzību mācību līdzekļu iegādei.

6. Ārvalstu pieredze

Iepazīstoties ar citu valstu konstitūcijās paredzēto tiesību uz izglītību saturu, jāatzīmē, ka vairums valstu nodrošina savus iedzīvotājus ar bezmaksas izglītību, arī ar bezmaksas mācību grāmatām.

Tā, piemēram, Igaunijas Konstitūcijas 29.pantā ir noteikts, ka „...*izglītība ir obligāta visiem skolas vecuma bērniem un ir bez maksas valsts un pašvaldību skolās*”.¹ Šobrīd Igaunijā grāmatas nav jāpērk pamatskolas posmā. Sākot ar 2008./2009. gadu skolēni tiks nodrošināti arī ar darba burtnīcām. Igaunijas izglītības sistēmā valda princips – pamatskolas izglītībā nekas nedrīkst būt par maksu. Jāpiemin, ka Igaunijā pamatskolas skolnieki tiek nodrošināti arī ar brīvpusdienām un tuvākajā nākotnē bezmaksas ēdināšanu plāno ieviest arī vidusskolās.

Savukārt Somijas Konstitūcijas 16.pantā ir noteiktas tiesības uz bezmaksas pamatskolas izglītību. Saskaņā ar Somijas nacionālo izglītības padomes publicēto informāciju pamatskolā skolēni bez maksas tiek nodrošināti ar skolotāju darbu, mācību grāmatām un mācību materiāliem, skolas transportu un brīvpusdienām. Vidusskolās daļa izdevumu ir jāuzņemas skolēnu vecākiem.²

Arī Maskavas skolās, atbilstoši Maskavas bērnu ombuda A.Golovana sniegtajai informācijai, skolēni tiek nodrošināti ar mācību grāmatām no skolas bibliotēkām. Ja bērnu vecāki tomēr vēlas, lai mācību grāmatas paliek bērna lietošanā arī pēc mācību gada beigām, viņiem ir iespējas tās iegādāties par saviem līdzekļiem. Pedagogi var ieteikt iegādāties papildus mācību literatūru, kas tad paliek vecāku ziņā – pirkt vai nepirkt. Šī prasība nav obligāta.

Aplūkojot vēl citu valstu konstitūcijas (Zviedrijas, Polijas, Francijas u.c.), redzams, ka visas valstis tiesības uz izglītību ir iekļāvušas savos pamatlikumos. Tāpat kā Latvijai arī šīm valstīm ir saistoši starptautiskie dokumenti, kas uzliek pienākumu valstij nodrošināt iedzīvotājus ar bezmaksas izglītību, vismaz pamatskolas līmenī tā ir noteikta kā obligāta prasība.

¹ http://www.europarl.europa.eu/comparl/libe/elsj/charter/art14/default_en.htm#6

² <http://www.oph.fi/english/SubPage.asp?path=447,4699>

Latvijas Republikas Satversmes 112.pantā ir paredzētas tiesības gan uz pamatskolas, gan uz vidējo bezmaksas izglītību, līdz ar to valsts pienākums ir nodrošināt ar mācību grāmatām ne tikai pamatskolas, bet arī vidusskolas skolniekus. Pie pamatskolas izglītības plašākā nozīmē būtu pieskaitāma arī obligātā pirmskolas izglītība, jo no 2002.gada 1.septembra stājās spēkā Izglītības likuma 4.panta norma "*Obligāta ir piecgadīgo un sešgadīgo bērnu sagatavošana pamatizglītības apguvei*". Piecgadīgo un sešgadīgo bērnu obligāta sagatavošana skolai nozīmē visu šī vecuma bērnu iekļaušanu pirmskolas izglītībā, kas ir obligāta prasība, lai uzsāktu mācības pamatskolas 1.klasē.

Vairākas valstis, piemēram, Vācija, Somija ir ieviesušas arī bezmaksas augstāko izglītību, jo izglītotai sabiedrībai ir jābūt valsts prioritātei. Un tikai ar izglītotu, kvalificētu cilvēku resursu ir iespējama valsts ekonomiskā augšupeja un izaugsme.

SECINĀJUMI

1. Nodrošinājums ar mācību grāmatām ir tiesību uz bezmaksas izglītību neatņemama sastāvdaļa.
2. Mācību grāmatu iegāde par skolēnu ģimeņu līdzekļiem ir pretrunā ar Latvijas Republikas Satversmes 112.pantā noteikto.
3. Nav būtiski, kā valsts organizē tiesību uz bezmaksas izglītību īstenošanu (no kāda budžeta – valsts vai pašvaldības – izglītība tiek finansēta), būtiski ir, lai Latvijas Republikas Satversmes 112.pantā un starptautiskajos dokumentos paredzētās tiesības tiktu nodrošinātas. Šajā gadījumā mehānismu, kā valsts nodrošina un izpilda savas saistības, valsts ir tiesīga izvēlēties pati, ņemot vērā bērna vislabāko interešu principu.
4. Attīstoties izpratnei par tiesībām uz bezmaksas izglītību, būtu jāvērtē ne tikai skolēnu nodrošināšana ar bezmaksas grāmatām, bet arī mācību burtnīcām un citiem izglītības iegūšanas procesā nepieciešamajiem mācību līdzekļiem.
5. Pašvaldību finansējums izglītības iestādēm mācību grāmatu un periodisko izdevumu iegādei uz vienu skolēnu un pedagogu reģionos ir atšķirīgs.

Tiesībsargs

R.Apsītis